

ЗАТВЕРДЖУЮ

Ректор

Національного університету

«Одеська юридична академія»,

Олег ТОДОЩАК

«11» 06 2026 р.

ВИСНОВОК

Національного університету «Одеська юридична академія» про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Кочіашвілі Альберта Давидовича на тему: «Особливості виконання та зміни умов цивільно-правових договорів в умовах воєнного стану», поданої на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право» (тема дисертації затверджена Вченою радою Національного університету «Одеська юридична академія» «09» листопада 2022 р. (протокол № 2) та уточнена Вченою радою Національного університету «Одеська юридична академія» «16» травня 2023 р. (протокол № 8)

ВИТЯГ

**з протоколу засідання фахового семінару кафедри приватного права
Національного університету «Одеська юридична академія»**

10 червня 2026 року

ПРИСУТНІ:

Зав. кафедрою, д.ю.н., професор Є.О. Харитонов; д.ю.н., професори: І.В. Давидова, О.І. Сафончик, А.Р. Чанишева; д.ю.н., доцент: В.О. Токарева; к.ю.н., професори: В.М. Зубар, О.М. Калітенко; к.ю.н., доценти: І.Г. Бабич, О.М. Берназ-Лукавецька, К.М. Глиняна, С.В. Завальнюк, Ю.В. Кривенко, М.В. Матійко, О.С. Омельчук, В.Г. Павлова; доктори філософії: О.О. Оскілко, О.В. Шамота; аспірант: А.Д. Кочіашвілі; лаборант: Л.С. Лешкова, Н.І. Бобейко

На засіданні присутні 5 докторів юридичних наук, 10 кандидатів юридичних наук та 2 доктори філософії – фахівці за профілем поданої на розгляд дисертації.

ПОРЯДОК ДЕННИЙ:

Обговорення дисертаційного дослідження Кочіашвілі Альберта Давидовича на тему: «Особливості виконання та зміни умов цивільно-правових договорів в умовах воєнного стану», поданого на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» щодо рекомендації до публічного захисту дисертації у спеціалізованій вченій раді.

СЛУХАЛИ:

Доповідь Кочіашвілі А.Д. про результати проведеного ним дисертаційного дослідження.

Доповідач обґрунтував актуальність обраної теми, визначив мету, завдання, методологію дисертаційного дослідження, охарактеризував його об'єкт та предмет, виклав науково-практичну значимість роботи, надав відомості щодо апробації результатів дослідження та можливостей їх практичного використання.

Обґрунтовуючи вибір дисертаційного дослідження, здобувач зазначив, що безпрецедентні виклики, які постали перед вітчизняною правовою системою внаслідок повномасштабної збройної агресії проти України, призвели до фундаментальної трансформації цивільного обігу та зумовили гостру практичну необхідність адаптації цивільних правовідносин до екстремальних умов, що склалися. Актуальність обраної теми базується на необхідності переосмислення доктринальних та законодавчих принципів цивільного права, зокрема принципу обов'язковості договору, в умовах, коли виконання зобов'язань в їхньому первісному вигляді стає фізично неможливим, економічно збитковим або небезпечним для життя. Центральне місце в дослідженні посідає аналіз інституту форс-мажору, оскільки загальне визнання Торгово-промисловою радою України військової агресії обставиною непереборної сили не звільняє сторону від виконання обов'язків автоматично, а лише знімає відповідальність за порушення, що потребує детального вивчення механізмів доказування причинно-наслідкового зв'язку в кожному конкретному випадку.

У роботі розглянуто процес зміни умов договорів на підставі статті 652 Цивільного кодексу України, яка регулює відносини в разі істотної зміни обставин. В умовах воєнного стану цей інструмент стає ключовим для збереження тривалих господарських зв'язків, оскільки дозволяє адаптувати

ціну, строки чи обсяги зобов'язань до нових реалій, запобігаючи при цьому розірванню контрактів, що є критично важливим для підтримки життєздатності вітчизняної економіки. Дослідження також охоплює специфіку виконання зобов'язань у зонах активних бойових дій та на тимчасово окупованих територіях, де правове регулювання стикається з фізичною неможливістю реалізації прав і обов'язків.

Практична значущість обраної теми підкріплюється аналізом динамічної судової практики Верховного Суду, яка наразі лише напрацьовує правові позиції щодо «воєнних застережень», мораторіїв на стягнення боргів за житлово-комунальні послуги, особливостей іпотечних відносин та кредитних канікул. Вивчення цих аспектів дозволяє виявити прогалини в чинному законодавстві та запропонувати дієві алгоритми захисту прав суб'єктів цивільних відносин, що сприятиме стабілізації правопорядку. Отже, дослідження поєднує теоретичні аспекти цивілістики з прикладними рішеннями для бізнесу та громадян в умовах правової невизначеності, що визначає його

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційне дослідження відповідає плану науково-дослідної роботи кафедри цивільного права «Проблеми реалізації і захисту цивільних прав та інтересів з погляду антропологічного підходу в цифрову еру» на 2021-2025 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Правове та соціальне життя України у людиноцентристському вимірі в цифрову еру» (державний реєстраційний номер 0122U000266) та плану науково-дослідної роботи кафедри приватного права «Проблеми захисту прав приватної особи в умовах війни та відбудови країни» на 2026-2030 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Соціально-політична стабільність в період воєнних та поствоєнних трансформацій: правові, економічні, гуманітарні, інноваційно-технічні можливості в цифрову еру» (державний реєстраційний номер 0126U000107).

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є розвиток науки цивільного права щодо виконання та зміни умов цивільно-правових договорів в умовах воєнного стану, а також формулювання пропозицій про вдосконалення чинного законодавства України та практики правозастосування щодо використання конструкцій форс-мажору та істотної зміни обставин (хардшип) при виконанні та зміні цивільно-правових договорів.

Для досягнення зазначеної мети в дисертації вирішувалися такі завдання:

- визначити основні етапи зародження та розвитку законодавства щодо виконання та зміни умов цивільно-правових договорів в умовах воєнного стану;
- визначити ступінь впливу воєнного стану та супутніх обставин на динаміку цивільно-правових договорів, визначити сутність безпекових ризиків;
- провести класифікацію та визначити ступінь впливу непередбачуваних життєвих обставин на динаміку цивільного договірної правовідносини;
- визначити наслідки невиконання та неналежного виконання договірних зобов'язань в умовах воєнного стану;
- з'ясувати підстави та наслідки зміни умов цивільно-правових договорів в умовах воєнного стану;
- охарактеризувати особливості виконання цивільно-правових зобов'язань у зонах активних бойових дій та на тимчасово окупованих територіях;
- визначити особливості виконання кредитних, депозитарних договорів та грошових зобов'язань;
- визначити особливості виконання орендних договорів;
- сформулювати власні висновки та пропозиції по вдосконаленню чинного законодавства України у цій сфері.

Об'єктом дослідження виступають цивільні правові відносини, які виникають під час виконання та зміни умов цивільно-правових договорів в умовах воєнного стану.

Предметом дослідження є особливості виконання та зміни умов цивільно-правових договорів в умовах воєнного стану.

Методи дослідження. У процесі дослідження були використані загальнонаукові методи (діалектичний, аналітико-синтетичний, системно-аналітичний, історико-правовий) та спеціальні методи (логіко-юридичний, порівняльно-правовий).

Діалектичний метод було застосовано для аналізу динаміки розвитку договірних відносин у нерозривному зв'язку зі зміною безпекової ситуації в країні, що дало змогу розглянути правові норми не як статичні приписи, а як гнучкий інструмент адаптації до кризових умов (1.3, розділ 2, розділ 3). *Аналітико-синтетичний метод* дозволив розділити складний процес виконання договору на окремі складові, такі як строки, суб'єктний склад та обсяг зобов'язань, а згодом синтезувати ці елементи для формування цілісного уявлення про трансформацію договірної дисципліни (1.2, розділ 2). Завдяки

системно-аналітичному методу цивільно-правовий договір було досліджено як невід'ємний елемент загальної системи цивільного обігу, що перебуває під впливом публічно-правових обмежень воєнного стану, зокрема валютного регулювання та мораторіїв (1.3, розділ 2, розділ 3). *Історико-правовий метод* надав можливість порівняти підходи до регулювання зобов'язань під час воєнного стану на різних етапах становлення вітчизняного та зарубіжного законодавства (1.1).

Серед спеціальних методів ключову роль відіграв *логіко-юридичний*, за допомогою якого проведено критичний аналіз змісту нормативно-правових актів, зокрема розкрито зміст понять «непереборна сила», «істотна зміна обставин (хардшип)» та «неможливість виконання», а також визначено їхнє правильне співвідношення в правозастосовній діяльності (1.3, розділ 2, розділ 3). *Порівняльно-правовий метод* був використаний для зіставлення вітчизняного законодавства з міжнародними стандартами (наприклад, Принципами УНІДРУА) та досвідом інших країн, що стикалися зі збройними конфліктами, задля пошуку оптимальних моделей вирішення спорів (1.1, 2.2, 2.3, 3.3, 3.4). Використання цього інструментарію забезпечило об'єктивність висновків щодо необхідності вдосконалення механізмів звільнення від відповідальності та зміни умов договорів у судовому порядку.

Теоретичною основою дослідження стали праці українських і зарубіжних науковців у галузі цивільного права, таких як О. Бесянєвич, О. Бондаренко, В. Гончаренко, О. Грачова, І. Давидова, Ю. Кривенко, Ю. Курило, Д. Маріц, К. Мешкова, К. Некіт, Л. Музика, Г. Лисенко, Б. Кирдан, О. Омельчук, О. Сафончик, Є. Харитонов, та інші. Проблематиці визначення форс-мажорних обставин в умовах воєнного стану в Україні присвячені праці таких представників вітчизняної юридичної науки як О. Берназ-Лукавецька, М. Боярчуков, Т. Даниленко, В. Джуган, Н. Добрянська, А. Духневич, Є. Дядюк, Н. Заєць, Б. Кирдан, О. Кочина, В. Болдирева, С. Лук'яненко, Ю. Орзіх, К. Пономаренко, В. Примак, С. Резніченко, І. Шевченко та інші.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим у вітчизняній науці цивільного права спеціальним комплексним дослідженням особливостей виконання та зміни умов цивільно-правових договорів в умовах воєнного стану.

У межах здійсненого дослідження одержано такі результати, що мають наукову новизну:

вперше:

обґрунтовано категорію непередбачуваних обставин як самостійного юридичного факту, що впливає на динаміку договірних правовідносин поза волею сторін, та запропоновано їх класифікацію на: обставини, що є об'єктивно непередбачуваними для будь-яких договірних відносин; обставини, що є непередбачуваними лише для конкретного договору;

доведено історичну тяглість використання непередбачуваних обставин як підстави звільнення від відповідальності у договірних відносинах, починаючи з найдавніших правових систем, та визначено межі застосування цього підходу в сучасному праві;

сформульовано концепцію «адаптивного правочину» як альтернативу моделі «жорсткого виконання» договору в умовах тривалого воєнного стану, що передбачає розширення судового розсуду та застосування досудових процедур медіації;

запропоновано класифікацію договірних ризиків на суб'єктивні (прийняті стороною договору) та об'єктивні (ризик істотної зміни обставин, випадку, непереборної сили), із визначенням їхнього значення для договірної динаміки;

виділено та класифіковано безпекові ризики (об'єктні, суб'єктні, інформаційні, фінансові) як нову групу ризиків, притаманних договірним відносинам у період війни, та обґрунтовано необхідність включення до договорів спеціальних антикризових застережень;

удосконалено:

підхід до визначення непередбачуваних обставин, доведено, що сама по собі війна не є автоматичною непереборною силою, а потребує підтвердження у встановленому порядку;

підхід до законодавчого регулювання виконання договорів у період війни, запропоновано запровадження спеціальних презумпцій неможливості виконання для окремих категорій договорів за територіальною або предметною ознакою;

підхід до застосування статті 652 ЦК України, обґрунтовано її трансформацію в ефективний механізм корекції умов договору в умовах воєнного стану;

дістало подальшого розвитку:

положення про незмінність договору, уточнено межі допустимості зміни умов договору в інтересах сторін або публічного інтересу в умовах істотної зміни обставин;

підхід до розмежування об'єктивної неможливості виконання та комерційного ризику, з урахуванням сучасної судової практики;

положення про баланс інтересів сторін при визначенні наслідків невиконання або неналежного виконання зобов'язань у період воєнного стану;

роль медіації як пріоритетного механізму врегулювання договірних спорів у період війни, що забезпечує збереження партнерства та економічної стабільності.

Практичне значення одержаних результатів. Висновки та пропозиції, які містяться в дисертації, можуть бути використані в:

науково-дослідній сфері – для подальшої розробки теоретичних і практичних проблем виконання та зміни умов цивільно-правових договорів в умовах воєнного стану;

правотворчій діяльності – для вдосконалення вітчизняного законодавства та судової практики у сфері виконання та зміни умов цивільно-правових договорів в умовах воєнного стану;

правозастосовній діяльності – для вдосконалення практики застосування актів чинного цивільного законодавства України в сфері виконання та зміни умов цивільно-правових договорів в умовах воєнного стану (Акт впровадження наукових розробок дисертаційного дослідження в практичну діяльність Київського районного суду м. Одеси від 12.05.2026 р.);

навчальному процесі – при викладанні нормативних дисциплін «Цивільне право», «Сучасні проблеми цивільного права», «Захист права власності», підготовці робочих програм, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій із зазначених дисциплін.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є самостійною завершеною науковою роботою, що закладає основи теоретичного осмислення виконання та зміни умов цивільно-правових договорів в умовах воєнного стану, розширює і поглиблює розуміння особливостей уникнення відповідальності та зміни договорів в умовах воєнного стану, включає у вітчизняну правову науку нові підходи до визначення поняття та сутності непередбачуваних обставин в динаміці цивільних правовідносин.

Сформульовані у роботі положення та теоретичні розробки ґрунтуються на особистому досвіді автора та аналізі наукової вітчизняної та зарубіжної літератури, а також судової практики з питань особливостей виконання та зміни умов цивільно-правових договорів в умовах воєнного стану.

В межах статті «Особливості використання штучного інтелекту при зміні умов цивільно-правових договорів в умовах воєнного стану», виданої співавторстві з науковим керівником, зроблено висновок про те що штучний інтелект в перспективі здатен трансформувати проблему зміни цивільно-правового договору в умовах воєнного стану з пасивного реагування на проблему в можливість проактивного управління юридичними ризиками цивільних зобов'язань, забезпечуючи при цьому високу адаптивність бізнесу до непередбачуваних умов воєнного часу.

Апробація результатів дисертації. Дисертацію підготовлено та обговорено на кафедрі приватного права Національного університету «Одеська юридична академія».

Основні положення дисертаційного дослідження доповідалися на: науково-практичній конференції «Договори в умовах миру та війни» (до 90-річчя з дня народження В. Луця) (м. Одеса, 11 грудня 2023р.); Всеукраїнському круглому столі «Правнича мова в галузі приватного права» (м. Одеса, 29 березня 2024 р.); Всеукраїнській науковій конференції «Одеські грудневі цивілістичні читання: приватне право, як концепт в умовах війни: людський вимір (м. Одеса, 12 груд. 2024 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Європейські орієнтири розвитку України: нові виміри у воєнний час» (м. Одеса, 16 травня 2025 р.); Всеукраїнській науковій конференції «Римське право і сучасність: гібридна війна і права особи» (м. Одеса, 19 травня 2025 року).

Публікації. Основні положення, теоретичні висновки та практичні рекомендації, сформульовані в дисертації, викладені у 4 наукових статтях, а також у 5 тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

По закінченню доповіді Кочіашвілі А.Д. присутніми поставлені такі запитання:

Сафончик О.І. Які ключові правові проблеми Ви виявили у сфері виконання цивільно-правових договорів в умовах воєнного стану?

Відповідь Кочіашвілі А.Д. Основні проблеми у цій сфері пов'язані, насамперед, із відсутністю єдиного підходу до кваліфікації впливу воєнного стану на виконання договірних зобов'язань, складністю доведення причинно-наслідкового зв'язку між бойовими діями та неможливістю виконання конкретного договору, а також із необхідністю чіткого розмежування форс-мажору, істотної зміни обставин та звичайного комерційного ризику. Водночас практична площина проблеми полягає ще й у тому, що одна й та сама кризова обставина може по-різному впливати на різні види договорів, тому універсальний підхід тут не є ефективним. Саме тому у роботі запропоновано підходи, які дозволяють оцінювати вплив війни не абстрактно, а з урахуванням предмета договору, статусу сторін, територіального чинника та реального впливу обставин на можливість належного виконання зобов'язання.

Матійко М.В. Як Ви оцінюєте вплив воєнного стану на динаміку цивільно-правових договорів?

Відповідь Кочіашвілі А.Д. Воєнний стан істотно впливає на динаміку цивільно-правових договорів, оскільки змінює як фактичні умови їх виконання, так і правові механізми реагування на порушення зобов'язань. Йдеться про порушення логістичних ланцюгів, втрату доступу до майна, руйнування об'єктів, перебування сторін на тимчасово окупованих територіях або в зонах активних бойових дій, мобілізацію окремих учасників правовідносин, а також різке коливання економічних параметрів виконання. За таких умов договір вже не може розглядатися виключно як статична конструкція, а потребує адаптації через механізми зміни умов, відстрочення виконання, застосування спеціальних застережень або звільнення від відповідальності за наявності передбачених законом підстав.

Берназ-Лукавецька О.М. Які підстави зміни умов цивільно-правових договорів в умовах воєнного стану Ви вважаєте найбільш суттєвими?

Відповідь Кочіашвілі А.Д. Найбільш суттєвими підставами є істотна зміна обставин, що об'єктивно унеможливорює виконання договору на попередніх умовах, а також настання таких непередбачуваних подій, які порушують економічну рівновагу договірної зв'язку. В умовах воєнного стану це може проявлятися у різкому збільшенні витрат на виконання, втраті майна, зміні територіальної доступності предмета договору, блокуванні розрахунків, загрозі життю та безпеці осіб, що беруть участь у виконанні зобов'язання. Саме тому застосування статті 652 ЦК України та інших механізмів адаптації договору

набуває особливого значення, оскільки дозволяє зберегти правовий зв'язок між сторонами без його автоматичного припинення.

Давидова І.В. Які ризики Ви виділяєте у сфері виконання та зміни умов цивільно-правових договорів в умовах воєнного стану?

Відповідь Кочіашвілі А.Д. У роботі виділено кілька груп ризиків, серед яких особливе значення мають економічні, безпекові, інформаційні та правові ризики. Частина з них є індивідуальними або суб'єктивними, тобто такими, що приймаються стороною договору за законом або за волевиявленням сторін при укладенні договору. Інша частина має об'єктивний характер і пов'язана з непередбачуваними обставинами, випадком, непереборною силою та істотною зміною обставин. Класифікація таких ризиків у роботі потрібна не сама по собі, а для того, щоб показати: війна не лише створює нові небезпеки, а й змінює структуру договірної відповідальності, критерії обачності сторін та межі допустимого правового ризику.

Після відповідей на запитання виступив науковий керівник – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри приватного права *Омельчук Олександр Сергійович*.

Науковий керівник зазначив, що в цілому Кочіашвілі А.Д. вдалося повністю виконати поставлені завдання дослідження завдяки використанню сукупності загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання, зокрема: діалектичного методу, аналітико-синтетичного методу, системно-аналітичного методу, історико-правового методу, логіко-юридичного та порівняльно-правового методів. Всі зазначені методи використовувалися у взаємозв'язку та взаємозалежності, що дало змогу дисертанту отримати достовірні й об'єктивні результати дослідження.

Дисертаційне дослідження має наукову новизну, оскільки в ньому здійснено комплексний аналіз проблем виконання та зміни умов цивільно-правових договорів в умовах воєнного стану, а також сформульовано пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства України та практики правозастосування у цій сфері. Робота привертає увагу не лише своєю актуальністю, а й тим, що намагається поєднати доктринальний підхід із реальними викликами сучасної правозастосовної практики.

Дисертація пройшла належну апробацію шляхом публікації її основних положень у фахових виданнях та повідомленням про результати дисертаційного

дослідження на наукових конференціях, а також неодноразово обговорювалась на засіданнях кафедри приватного права Національного університету «Одеська юридична академія».

Кочіашвілі А.Д. повністю виконав індивідуальний план наукової роботи та індивідуальний навчальний план. У процесі роботи з підготовки дисертації та виконання індивідуального плану наукової роботи Кочіашвілі А.Д. проявив себе як наполегливий, здібний та вдумливий дослідник. На належному рівні та своєчасно виконував індивідуальний навчальний план, має високі оцінки.

Науковим керівником зазначено, що дисертація Кочіашвілі Альберта Давидовича на тему: «Особливості виконання та зміни умов цивільно-правових договорів в умовах воєнного стану», подана на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право, є самостійним науковим дослідженням, яке відповідає встановленим вимогам та може бути рекомендоване до захисту у разовій спеціалізованій вченій раді.

В ОБГОВОРЕННІ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ ВЗЯЛИ УЧАСТЬ:

Доктор юридичних наук, професор Харитонов Є.О. відзначив, що актуальність роботи не викликає сумнівів та продиктована сучасним станом вітчизняної науки і реальними потребами цивільного обороту. Дисертаційне дослідження «Особливості виконання та зміни умов цивільно-правових договорів в умовах воєнного стану» має виразне теоретичне та практичне значення. В роботі зроблено обґрунтовані висновки, слушні пропозиції та рекомендації. Разом з тим у роботі доцільно було б ще ширше висвітлити окремі питання співвідношення форс-мажору та істотної зміни обставин, а також детальніше розкрити адаптивний потенціал цивільно-правового договору як інструменту стабілізації правовідносин в умовах війни. В цілому робота Кочіашвілі А.Д. відповідає встановленим вимогам, виконана на достатньо високому науковому рівні та може бути рекомендована до захисту.

Кандидатка юридичних наук, доцентка Кривенко Ю.В. відзначила, що обрана тема дослідження є актуальною, матеріал викладено цікаво та відповідно до встановлених вимог. Основні положення дисертації відображені у достатній кількості публікацій. Також було зазначено, що текст містить значний теоретичний матеріал і водночас демонструє прагнення автора до прикладного осмислення проблеми, хоча окремі положення могли б бути ще більше підсилені конкретними прикладами із сучасної судової практики щодо

виконання та зміни цивільно-правових договорів в умовах воєнного стану. Сафончик О.І. зробила висновок, що дисертація Кочіашвілі А.Д. може бути рекомендована до публічного захисту у разовій спеціалізованій вченій раді.

Кандидатка юридичних наук, доцентка Берназ-Лукавецька О.М. підкреслила актуальність теми, значущість проблематики для теорії та практики, вдалу архітектуру роботи, правильне розкриття питань, вказаних у роботі, повне досягнення мети та завдань дослідження; звернула окрему увагу на необхідність більш чіткого логічного розмежування окремих підходів до зміни умов договору та наслідків невиконання договірних зобов'язань. Вважає, що робота Кочіашвілі А.Д. може бути рекомендована до публічного захисту у спеціалізованій вченій раді.

Кандидат юридичних наук, доцент Матійко М.В. зазначив, що дисертаційне дослідження є вагомим внеском у науку цивільного права. Вказав на окремі дискусійні питання, які носять рекомендаційний характер, але не знижують загального позитивного враження від роботи. Вважає, що дисертація Кочіашвілі А.Д., яка подана на здобуття ступеня доктора філософії, відповідає вимогам і може бути рекомендована до публічного захисту у разовій спеціалізованій вченій раді.

Докторка юридичних наук, професорка Давидова І.В. зазначила, що дисертаційне дослідження має комплексний характер, ґрунтується на належній методологічній базі та відзначається прагненням автора до системного бачення проблематики. Подана робота має високий науковий рівень, актуальність, повноту висновків та практичну спрямованість. На думку Давидової І.В., дисертація Кочіашвілі А.Д. відповідає встановленим вимогам і може бути рекомендована до публічного захисту.

Підсумовуючи виступи, д.ю.н., професор, зав. кафедри приватного права Харитонов Є.О. зазначив, що дисертаційне дослідження Кочіашвілі Альберта Давидовича на тему: «Особливості виконання та зміни умов цивільно-правових договорів в умовах воєнного стану» відповідає спеціальності 081 «Право», вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами), Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти,

наукової станови про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 (зі змінами).

УХВАЛИЛИ:

Затвердити такий висновок щодо дисертації Кочіашвілі Альберта Давидовича на тему: «Особливості виконання та зміни умов цивільно-правових договорів в умовах воєнного стану»

ВИСНОВОК

про наукову новизну, теоретичне та практичне значення дисертації Кочіашвілі Альберта Давидовича на тему: «Особливості виконання та зміни умов цивільно-правових договорів в умовах воєнного стану», поданої на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Робота виконана на кафедрі приватного права Національного університету «Одеська юридична академія».

Тема дисертації затверджена Вченою радою Національного університету «Одеська юридична академія» «09» листопада 2022 р. (протокол № 2) та уточнена Вченою радою Національного університету «Одеська юридична академія» «16» травня 2023 р. (протокол № 8).

Науковий керівник – кандидатка юридичних наук, доцент, доцент кафедри приватного права Омельчук О.С.

Обґрунтування вибору дисертаційного дослідження. Безпрецедентні виклики, які постали перед вітчизняною правовою системою внаслідок повномасштабної збройної агресії проти України, призвели до фундаментальної трансформації цивільного обігу та зумовили гостру практичну необхідність адаптації цивільних правовідносин до екстремальних умов, що склалися. Актуальність обраної теми базується на необхідності переосмислення доктринальних та законодавчих принципів цивільного права, зокрема принципу обов'язковості договору, в умовах, коли виконання зобов'язань в їхньому первісному вигляді стає фізично неможливим, економічно збитковим або небезпечним для життя. Центральне місце в дослідженні посідає аналіз інституту форс-мажору, оскільки загальне визнання Торгово-промисловою

радою України військової агресії обставиною непереборної сили не звільняє сторону від виконання обов'язків автоматично, а лише знімає відповідальність за порушення, що потребує детального вивчення механізмів доказування причинно-наслідкового зв'язку в кожному конкретному випадку.

У роботі розглянуто процес зміни умов договорів на підставі статті 652 Цивільного кодексу України, яка регулює відносини в разі істотної зміни обставин. В умовах воєнного стану цей інструмент стає ключовим для збереження тривалих господарських зв'язків, оскільки дозволяє адаптувати ціну, строки чи обсяги зобов'язань до нових реалій, запобігаючи при цьому розірванню контрактів, що є критично важливим для підтримки життєздатності вітчизняної економіки. Дослідження також охоплює специфіку виконання зобов'язань у зонах активних бойових дій та на тимчасово окупованих територіях, де правове регулювання стикається з фізичною неможливістю реалізації прав і обов'язків.

Практична значущість обраної теми підкріплюється аналізом динамічної судової практики Верховного Суду, яка наразі лише напрацьовує правові позиції щодо «воєнних застережень», мораторіїв на стягнення боргів за житлово-комунальні послуги, особливостей іпотечних відносин та кредитних канікул. Вивчення цих аспектів дозволяє виявити прогалини в чинному законодавстві та запропонувати дієві алгоритми захисту прав суб'єктів цивільних відносин, що сприятиме стабілізації правопорядку. Отже, дослідження поєднує теоретичні аспекти цивілістики з прикладними рішеннями для бізнесу та громадян в умовах правової невизначеності, що визначає його

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційне дослідження відповідає плану науково-дослідної роботи кафедри цивільного права «Проблеми реалізації і захисту цивільних прав та інтересів з погляду антропологічного підходу в цифрову еру» на 2021-2025 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Правове та соціальне життя України у людиноцентристському вимірі в цифрову еру» (державний реєстраційний номер 0122U000266) та плану науково-дослідної роботи кафедри приватного права «Проблеми захисту прав приватної особи в умовах війни та відбудови країни» на 2026-2030 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Соціально-політична стабільність в період воєнних та поствоєнних трансформацій: правові, економічні,

гуманітарні, інноваційно-технічні можливості в цифрову еру» (державний реєстраційний номер 0126U000107).

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є розвиток науки цивільного права щодо виконання та зміни умов цивільно-правових договорів в умовах воєнного стану, а також формулювання пропозицій про вдосконалення чинного законодавства України та практики правозастосування щодо використання конструкцій форс-мажору та істотної зміни обставин (хардшип) при виконанні та зміні цивільно-правових договорів.

Для досягнення зазначеної мети в дисертації вирішувалися такі завдання:

- визначити основні етапи зародження та розвитку законодавства щодо виконання та зміни умов цивільно-правових договорів в умовах воєнного стану;
- визначити ступінь впливу воєнного стану та супутніх обставин на динаміку цивільно-правових договорів, визначити сутність безпекових ризиків;
- провести класифікацію та визначити ступінь впливу непередбачуваних життєвих обставин на динаміку цивільного договірної правовідносини;
- визначити наслідки невиконання та неналежного виконання договірних зобов'язань в умовах воєнного стану;
- з'ясувати підстави та наслідки зміни умов цивільно-правових договорів в умовах воєнного стану;
- охарактеризувати особливості виконання цивільно-правових зобов'язань у зонах активних бойових дій та на тимчасово окупованих територіях;
- визначити особливості виконання кредитних, депозитарних договорів та грошових зобов'язань;
- визначити особливості виконання орендних договорів;
- сформулювати власні висновки та пропозиції по вдосконаленню чинного законодавства України у цій сфері.

Об'єктом дослідження виступають цивільні правові відносини, які виникають під час виконання та зміни умов цивільно-правових договорів в умовах воєнного стану.

Предметом дослідження є особливості виконання та зміни умов цивільно-правових договорів в умовах воєнного стану.

Методи дослідження. У процесі дослідження були використані загальнонаукові методи (діалектичний, аналітико-синтетичний, системно-аналітичний, історико-правовий) та спеціальні методи (логіко-юридичний, порівняльно-правовий).

Діалектичний метод було застосовано для аналізу динаміки розвитку договірних відносин у нерозривному зв'язку зі зміною безпекової ситуації в країні, що дало змогу розглянути правові норми не як статичні приписи, а як гнучкий інструмент адаптації до кризових умов (1.3, розділ 2, розділ 3). *Аналітико-синтетичний метод* дозволив розділити складний процес виконання договору на окремі складові, такі як строки, суб'єктний склад та обсяг зобов'язань, а згодом синтезувати ці елементи для формування цілісного уявлення про трансформацію договірної дисципліни (1.2, розділ 2). Завдяки *системно-аналітичному методу* цивільно-правовий договір було досліджено як невід'ємний елемент загальної системи цивільного обігу, що перебуває під впливом публічно-правових обмежень воєнного стану, зокрема валютного регулювання та мораторіїв (1.3, розділ 2, розділ 3). *Історико-правовий метод* надав можливість порівняти підходи до регулювання зобов'язань під час воєнного стану на різних етапах становлення вітчизняного та зарубіжного законодавства (1.1).

Серед спеціальних методів ключову роль відіграв *логіко-юридичний*, за допомогою якого проведено критичний аналіз змісту нормативно-правових актів, зокрема розкрито зміст понять «непереборна сила», «істотна зміна обставин (хардшип)» та «неможливість виконання», а також визначено їхнє правильне співвідношення в правозастосовній діяльності (1.3, розділ 2, розділ 3). *Порівняльно-правовий метод* був використаний для зіставлення вітчизняного законодавства з міжнародними стандартами (наприклад, Принципами УНІДРУА) та досвідом інших країн, що стикалися зі збройними конфліктами, задля пошуку оптимальних моделей вирішення спорів (1.1, 2.2, 2.3, 3.3, 3.4). Використання цього інструментарію забезпечило об'єктивність висновків щодо необхідності вдосконалення механізмів звільнення від відповідальності та зміни умов договорів у судовому порядку.

Теоретичною основою дослідження стали праці українських і зарубіжних науковців у галузі цивільного права, таких як О. Беяневич, О. Бондаренко, В. Гончаренко, О. Грачова, І. Давидова, Ю. Кривенко, Ю. Курило, Д. Маріц, К. Мешкова, К. Некіт, Л. Музика, Г. Лисенко, Б. Кирдан, О. Омельчук, О. Сафончик, Є. Харитонов, та інші. Проблематиці визначення форс-мажорних обставин в умовах воєнного стану в Україні присвячені праці таких представників вітчизняної юридичної науки як О. Берназ-Лукавецька, М. Боярчуков, Т. Даниленко, В. Джуган, Н. Добрянська, А. Духневич, Є. Дядюк,

Н. Заєць, Б. Кирдан, О. Кочина, В. Болдирева, С. Лук'яненко, Ю. Орзіх, К. Пономаренко, В. Примах, С. Резніченко, І. Шевченко та інші.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим у вітчизняній науці цивільного права спеціальним комплексним дослідженням особливостей виконання та зміни умов цивільно-правових договорів в умовах воєнного стану.

У межах здійсненого дослідження одержано такі результати, що мають наукову новизну:

вперше:

обґрунтовано категорію непередбачуваних обставин як самостійного юридичного факту, що впливає на динаміку договірних правовідносин поза волею сторін, та запропоновано їх класифікацію на: обставини, що є об'єктивно непередбачуваними для будь-яких договірних відносин; обставини, що є непередбачуваними лише для конкретного договору;

доведено історичну тяглість використання непередбачуваних обставин як підстави звільнення від відповідальності у договірних відносинах, починаючи з найдавніших правових систем, та визначено межі застосування цього підходу в сучасному праві;

сформульовано концепцію «адаптивного правочину» як альтернативу моделі «жорсткого виконання» договору в умовах тривалого воєнного стану, що передбачає розширення судового розсуду та застосування досудових процедур медіації;

запропоновано класифікацію договірних ризиків на суб'єктивні (прийняті стороною договору) та об'єктивні (ризик істотної зміни обставин, випадку, непереборної сили), із визначенням їхнього значення для договірної динаміки;

виділено та класифіковано безпекові ризики (об'єктні, суб'єктні, інформаційні, фінансові) як нову групу ризиків, притаманних договірним відносинам у період війни, та обґрунтовано необхідність включення до договорів спеціальних антикризових застережень;

удосконалено:

підхід до визначення непередбачуваних обставин, доведено, що сама по собі війна не є автоматичною непереборною силою, а потребує підтвердження у встановленому порядку;

підхід до законодавчого регулювання виконання договорів у період війни, запропоновано запровадження спеціальних презумпцій неможливості

виконання для окремих категорій договорів за територіальною або предметною ознакою;

підхід до застосування статті 652 ЦК України, обґрунтовано її трансформацію в ефективний механізм корекції умов договору в умовах воєнного стану;

дістало подальшого розвитку:

положення про незмінність договору, уточнено межі допустимості зміни умов договору в інтересах сторін або публічного інтересу в умовах істотної зміни обставин;

підхід до розмежування об'єктивної неможливості виконання та комерційного ризику, з урахуванням сучасної судової практики;

положення про баланс інтересів сторін при визначенні наслідків невиконання або неналежного виконання зобов'язань у період воєнного стану;

роль медіації як пріоритетного механізму врегулювання договірних спорів у період війни, що забезпечує збереження партнерства та економічної стабільності.

Практичне значення одержаних результатів. Висновки та пропозиції, які містяться в дисертації, можуть бути використані в:

науково-дослідній сфері – для подальшої розробки теоретичних і практичних проблем виконання та зміни умов цивільно-правових договорів в умовах воєнного стану;

правотворчій діяльності – для вдосконалення вітчизняного законодавства та судової практики у сфері виконання та зміни умов цивільно-правових договорів в умовах воєнного стану;

правозастосовній діяльності – для вдосконалення практики застосування актів чинного цивільного законодавства України в сфері виконання та зміни умов цивільно-правових договорів в умовах воєнного стану (Акт впровадження наукових розробок дисертаційного дослідження в практичну діяльність Київського районного суду м. Одеси від 12.05.2026 р.);

навчальному процесі – при викладанні нормативних дисциплін «Цивільне право», «Сучасні проблеми цивільного права», «Захист права власності», підготовці робочих програм, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій із зазначених дисциплін.

Апробація результатів дисертації. Дисертацію підготовлено та обговорено на кафедрі приватного права Національного університету «Одеська юридична академія».

Основні положення дисертаційного дослідження доповідалися на: науково-практичній конференції «Договори в умовах миру та війни» (до 90-річчя з дня народження В. Луця) (м. Одеса, 11 грудня 2023р.); Всеукраїнському круглому столі «Правнича мова в галузі приватного права» (м. Одеса, 29 березня 2024 р.); Всеукраїнській науковій конференції «Одеські грудневі цивілістичні читання: приватне право, як концепт в умовах війни: людський вимір» (м. Одеса, 12 груд. 2024 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Європейські орієнтири розвитку України: нові виміри у воєнний час» (м. Одеса, 16 травня 2025 р.); Всеукраїнській науковій конференції «Римське право і сучасність: гібридна війна і права особи» (м. Одеса, 19 травня 2025 року).

Публікації. Основні положення, теоретичні висновки та практичні рекомендації, сформульовані в дисертації, викладені у 4 наукових статтях, а також у 5 тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Список публікацій здобувача за темою дисертації та відомості про апробацію матеріалів дисертації:

1. Кочіашвілі А. Д. Непередбачувані обставини в договірних правовідносинах в контексті російської військової агресії. *Часопис цивілістики*. 2025. Вип. 56. С. 35-40. DOI <https://doi.org/10.32782/chc.v056.2025.5>

2. Кочіашвілі А. Д. Історичні аспекти формування законодавства та практики виконання та зміни цивільно-правових договорів в умовах непереборної сили. *Juris Europensis Scientia*. 2025. Вип. 6. С. 13-18. DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v6.2025.3>

3. Кочіашвілі А. Д. Вплив воєнного стану та супутніх обставин на динаміку цивільно-правових договорів. *Часопис цивілістики*. 2025. Вип. 59. С. 54-59. DOI <https://doi.org/10.32782/chc.v059.2025.7>

4. Кочіашвілі А. Д., Омельчук О. С. Особливості використання штучного інтелекту при зміні умов цивільно-правових договорів в умовах воєнного стану. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*. 2026. Том 37 (76). № 2. С. 1-5. DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2026.2/01>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Кочіашвілі А. Д. Воєнна агресія як істотна зміна обставин кредитного договору. Договори в умовах миру та війни (до 90-річчя з дня народження В. Луця): матеріали науково-практичної конференції (11 грудня 2023р., м. Одеса). Одеса : НУ «Одеська юридична академія», 2023. С. 97–99. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/bitstreams/b8ecafe5-4ea8-4e11-ad39-80b8f12fd821/download>

6. Кочіашвілі А. Д. Кредитні правовідносини в умовах воєнного стану. Правнича мова в галузі приватного права : матеріали Всеукр. кругл.столу. (Одеса, 29 березня 2024 р.) [Електронне видання]. Упоряд.: І. В. Давидова, А. О. Сурник ; за заг. ред.: Є. Харитонova, І. Давидової ; Нац. ун-т «Одес.юрид. академія». Одеса :Фенікс, 2024. С. 48-51. URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ea2bc778-168c-4a62-b326-80f3aa712196/content?utm_source=chatgpt.com

7. Кочіашвілі А. Д. Непередбачувані обставини в договірних правовідносинах в контексті російської військової агресії. Одеські грудневі цивілістичні читання: приватне право, як концепт в умовах війни: людський вимір : матеріали Всеукр. наук. конф. (м. Одеса, 12 груд. 2024 р.). За заг. ред. Є. Харитонova, І. Давидової ; НУ «Одес.юрид. акад.». Одеса : Фенікс, 2025. С. 107-109. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a2cd872f-d57a-4558-adaa-2cb9f2969520/content>

8. Кочіашвілі А. Д. Щодо доречності використання категорії ризику для визначення непередбачуваних умов. Європейські орієнтири розвитку України: нові виміри у воєнний час : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 16 трав. 2025 р.) : у 2 т. За заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса :Фенікс, 2025. Т. 2. С. 103-105. URL: <https://hdl.handle.net/11300/30479>

9. Кочіашвілі А. Д. Співвідношення форс-мажору та хард-шипу в контексті зміни умов договору. Матеріали всеукраїнської наукової конференції «Римське право і сучасність: гібридна війна і права особи» (м. Одеса, 19 травня 2025 року). Фенікс 2025. С. 115-118. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b5048c79-18da-45d4-9eff-86838a4b9ae9/content>

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є самостійною завершеною науковою роботою, що закладає основи теоретичного осмислення виконання та зміни умов цивільно-правових договорів в умовах воєнного стану, розширює і поглиблює розуміння особливостей уникнення відповідальності та

зміни договорів в умовах воєнного стану, включає у вітчизняну правову науку нові підходи до визначення поняття та сутності непередбачуваних обставин в динаміці цивільних правовідносин.

Сформульовані у роботі положення та теоретичні розробки ґрунтуються на особистому досвіді автора та аналізі наукової вітчизняної та зарубіжної літератури, а також судової практики з питань особливостей виконання та зміни умов цивільно-правових договорів в умовах воєнного стану.

В межах статті «Особливості використання штучного інтелекту при зміні умов цивільно-правових договорів в умовах воєнного стану», виданої співавторстві з науковим керівником, зроблено висновок про те що: «штучний інтелект в перспективі здатен трансформувати проблему зміни цивільно-правового договору в умовах воєнного стану з пасивного реагування на проблему в можливість проактивного управління юридичними ризиками цивільних зобов'язань, забезпечуючи при цьому високу адаптивність бізнесу до непередбачуваних умов воєнного часу».

Оцінка мови та стилю дисертації. Дисертація написана сучасною науковою мовою, стиль викладання відповідає прийнятному у науковій літературі й забезпечує легкість та доступність сприйняття наукових положень, висновків і рекомендацій дисертаційного дослідження

Відповідність дисертації вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44.

Дисертація відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 (зі змінами).

Загальний висновок. Враховуючи викладене вважаємо, що за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів дисертація Кочіашвілі Альберта Давидовича на тему: «Особливості виконання та зміни умов цивільно-правових договорів в

умовах воєнного стану», відповідає спеціальності 081 «Право», вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261 (зі змінами), Вимогам до оформлення дисертації, затвердженими наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. № 40 (зі змінами) та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 та рекомендується до захисту на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

У результаті відкритого голосування учасники засідання фахового семінару в кількості 17 осіб подали голоси «за». Ніхто із учасників фахового семінару не проголосував «проти» рекомендації дисертаційної роботи Кочіашвілі А.Д. до захисту в разовій спеціалізованій вченій раді.

УХВАЛИЛИ:

1. Затвердити висновок про наукову новизну, теоретичне та практичне значення щодо результатів дисертаційного дослідження Кочіашвілі Альберта Давидовича на тему: «Особливості виконання та зміни умов цивільно-правових договорів в умовах воєнного стану», представленої на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

2. Констатувати, що за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів дисертація Кочіашвілі Альберта Давидовича на тему: «Особливості виконання та зміни умов цивільно-правових договорів в умовах воєнного стану» відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами), Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 (зі змінами).

3. Рекомендувати дисертацію Кочіашвілі Альберта Давидовича на тему: «Особливості виконання та зміни умов цивільно-правових договорів в умовах воєнного стану» до публічного захисту у разовій спеціалізованій вченій раді.

4. Запропонувати Вченій раді Національного університету «Одеська юридична академія» персональний склад разової спеціалізованої вченої ради з правом прийняття до розгляду та проведення публічного захисту дисертації Кочіашвілі Альберта Давидовича на тему: «Особливості виконання та зміни умов цивільно-правових договорів в умовах воєнного стану», зокрема:

Голова ради – Давидова Ірина Віталівна, д.ю.н., професорка, професорка кафедри приватного права Національного університету «Одеська юридична академія»;

Рецензенти:

Берназ-Лукавецька Олена Михайлівна, к.ю.н., доцентка, доцентка кафедри приватного права Національного університету «Одеська юридична академія»;

Кривенко Юлія Василівна, к.ю.н., доцентка, доцентка кафедри приватного права Національного університету «Одеська юридична академія»;

Офіційні опоненти:

Гринько Світлана Дмитрівна, д.ю.н., професорка, завідувачка кафедри приватного права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова;

Менджул Марія Василівна, д.ю.н., професорка, професорка кафедри цивільного права та процесу ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Додаток: на 8 стр. (Відомості про членів спеціалізованої вченої ради для захисту дисертацій)

Головуючий на засіданні:

д.ю.н., професор,

зав. кафедри приватного права

Євгеній ХАРИТОНОВ